

leg a társadalom, amelyben él." Az amerikai társadalomnak jóléti felszíne alatt húzódó ellentmondásait és a tökéletesen szervezett élet pusztító légkörét tárja elénk Kesey megrázó víziója, mely megformálásában és látásmódjában rokonítható Kafka vízióival. A regény színtere jólismert hely, az elmeógyintézet. Kesey hőseivel benépesítve talán minden eddiginél meggyőzőbben igazolja az elmeógyintézet—polgári társadalom párhuzam jogosságát. Félelmetes rajza ez a feltétlenül engedelmeskedő embereket kitermelő hatalomnak. Az üzem tökéletesen működő fogaskerekei óraműpontossággal veszik elejét minden lázadásformának, és formálják az alanyokat jól bevált eszközökkel a felsőbb igényeknek megfelelőre. (Európa, 1972.)

VARGA RÓZSA—PATYI SÁNDOR: A népi írók bibliográfiája. — Nemcsak a kutatók számára igen értékes ez a könyv, hanem az irodalomkedvelőknek is bepillantást nyújt a huszadik századi magyar irodalom egyik legjelentősebb irodalmi irányzatának, a népi írók mozgalmának történetébe. A vaskos könyv négy nagyobb fejezetre oszlik: *A népi írók művei; Irodalom a népi írókról; A mozgalom és az Előzmények és rokonmozgalmak.* Tizenhét író — közöttük Illyés Gyula, Németh László, Szabó Pál, Tamási Áron és Veres Péter — 1920 és 1960 között kifejtett munkásságának tükröképe. Hazai vonatkozásban külön érdekessége az, hogy Tamási műveinek és róla szóló bírálatoknak és közleményeknek a lehető legpontosabb bibliográfiája mellett a negyedik fejezetben külön foglalkozik az Erdélyi Fiatalok mozgalmával, sajtóbeli jelentkezésével, és a Vásárhelyi Találkozóznak is külön alfejezetet szentel. A munka egyben képet nyújt a

rekapcsolatok révén összegyűjtött, Ausztriától Új-Zélandig terjedő anyagát is, és nyilvánvalóvá teszi a lelkiismeretes muzeológiai megközelítés egyre növekvő dokumentációs értékét.

A múzeumok „a művelődés csodálatra méltó eszközei” — idézi M. Mihalache könyvének első mondatában Nicolae Iorga tömör, lényeglátó megfogalmazását. Szocialista rendszerünk nagy megvalósításait tükröző adat, hogy évente több tízmillió ember, az ország felnőtt lakosságának mintegy kétharmada vásárol belépőjegyet a múzeumokba, és vásárol (vagy vásárolna) színvonalas tájékoztató kiadványokat is. Kár, hogy a *Ghidul muzeelor* hasznos adatai közül hiányzik legalább a jelentősebb múzeumi kiadványok, tudományos és népszerűsítő sorozatok ismertetése, hiszen egyetlen intézményünkben sem kapcsolódik olyan szervezetszervezésbe az alkotó kutatás az eredmények közérthető népszerűsítésével, mint éppen múzeumainkban.

Népnevelésről lévén szó, melynek mindenkor az anyanyelv volt a leghatásosabb eszköze, múzeumainknak nemzetiségi vonatkozásban is jelentős mulasztást kell pótolniuk, hiszen tudomásom szerint érdemleges magyar nyelvű természettudományi tájékoztató — Kovács Sándornak és Kónya Adámnak a Rétyi Nyírről és Bálványosvárról szóló, részint múzeumi kutatásokból sarjadt, de folytatás nélkül maradt vállalkozásán kívül — nem jelent meg.

Hazánk földjének nemcsak színes történelmi és néprajzi képe, de változó jelene és új arcú jövője is van. A jelent felmérni és a jövőnek hiteles képekben átmenteni: a társadalomtudományi feladatokkal vetekedő múzeumi feladat.

Szabó T. E. Attila

Casanova

Nincs mivel játszunk? Csinálunk magunknak játékot. Nincs kit szeretnünk? Megszeretjük azt, akit eddig csak a közönyre tartottunk érdemesnek. Úgy érezzük néha, hogy nem élünk? Nézzünk csak utána: hátha kiderül, hogy mégis éltünk. Aki nem mondott szavak hangulata túléli a kimonodtakét. És talán a jó írás titka is ez. Vári Attila. Könyvét* mindenesetre nehéz elfelejteni. Kíméletlensége perzselő és andalító. Naivsága gyötrő, meseje felkavaró. A múltunkat kavarja fel.

Vári Attilát nem véletlenül nevezik ugyan nemzedéke — a háborúban és közvetlenül a háború után született generáció — egyik tehetséges írójának, de végül is tehetségesnek nevezni valakit a várakozás jele. Ez a könyv viszont türelmetlenül sürgeti a jelző elmaradását. Vári Attila szűkszavú líraisága, fegyelme, magabiztosan dobbanó írói pulzusa, világnézeti és etikai határozottsága, látványos,

* Vári Attila: Casanova. A zongora árverése és más történetek. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

de nem hivalkodó eleganciája, humora és ábrázoló-készsége megkímél bennünket mindennemű kételey kísértésétől.

A szóban forgó nemzedék minden érzékenyebb tagjára erős lélekformáló erővel hatott a háború emléke és az azt követő nyomor: a sorbanállás, a kenyérhiány, a romok, az utca csavargói. A háború nyomai határozta meg nagyjából ábrándjait is. Ez az a nemzedék, amely a legtöbbet olvasott és a legtöbbet járt moziba a háború utáni években felnőtt nemzedékek közül. Elképzelhetetlenek tartotta az életét hihetetlenül erős baráti kötelekkel nélkül, és korán megszokta azt, hogy vannak ellenségei. De a háború katartikus, tisztító vagy inkább pusztító tüze természetszerűen csak a fantáziáját mozgatta meg, de alapjában véve optimizmusát serkentette, magabiztossá és ösztintévé nevelte; azaz, csak meglebentette a lelkét, de nem dülta fel. Ennek a nemzedéknek a számára a háború jórészt az emberi romantika mellékterméke volt, és kihagyott füllel hallgatta a még friss és kiapadhatatlannak tűnő háborús történeteket, inkább érdeklődéssel, de nem megrendüléssel nézte elesett hozzátartozóinak fényképét. Büszkeségét, elszántságát, álmait is innen merítette. Mindezt azért mondtam el, mert Vári Attilát e markáns álmodozó nemzedék egyik leghivatottabb és legelhivatottabb szöszlőjének tartom, és talán joggal félek attól, hogy az ötvenes évek után született nemzedék már kevésbé érzé, értékeli ennek a meghatározó élménynek az erejét, sugallatát. Vári Attila végső fokon megtagadja ezt az illúziót, tagadása azonban a családott fintora:

„...mert a külső házat telitalálat érte a háborúban, csak egy fal maradt belőle, korabeli felirattal: V.K. Ügy mondták, a vészkijárat rövidítése. Rengeteg vészkijárat volt mindenütt, s nagyon sokat töprengtem azon, hogy mire szolgál, hisz sehol sem láttam a bejáratot, s hajlamos vagyok azt hinni, hogy nem is léteztek lejárók és bombabiztos labirintusok, csak azért írták fel a V.K. kezdőbetűket, hogy megnyugtassák az embereket, vagy mert a felelőtlen katonásdit-játszás hevében tév-útra akarták vezetni a hunyót.“

A kötet összeállításában is a gondos válogató kezét véljük munkálkodni. Az első rész, a „Napfoltok“, a gyermek- és kamaszkor, valamint a férfivá érés élménydús és bőkezű leleplezése. Vári Attila kitarulkozását szemérmes befeléfordulásként értelmezi, s megvan az a ritka képessége, hogy hajdani felfedezéseit ugyanazzal a frissességgel látja és látatja most is, ahogy akkoriban vélte felfedezni és értelmezni a dolgokat, nosztalgiaját azonban már meg-megcsapja az illúziótlanság szele. És innen a szomorúsága. De mintha számára is úgy tünne, hogy gondosan megkomponált mondatai egy ismeretlen és sosemvolt, csak sejtett világ mélysegeibe fűrődnének. És innen alkotói öröme. Mert Vári Attila élvezettel ír, ez kiérzik minden sorából. Létezésélményében a ráció, a felremlő, felbukkanó képzetekhez láncolt elmefuttatás mintha egyre nagyobb teret próbálna szorítani magának az ösztön rovására, de úgy, hogy az ösztön szava — bár-

TÉKA

tájékozódni kívánónak a kor irodalmi és általában a szellemi életéről, a mozgalomról és annak jellegéről, szereplőinek a korabeli kulturális élet egészére kiterjedő munkásságáról (irodalomtól a szaktudományokig és a politikáig.) (Akadémiai Kiadó, 1972.)

CSIKI LÁSZLÓ: Kellékek. — A kellékek: a Hold, a felhők, a fa, a mező, egy szoba, egy váza, egy kés. A kellékek költészete: hétköznapi szomorúság és családi béke, Európa, újraserkesztődő szerelmi geometriákkal és összecukható forradalmakkal — néha a felnött gondolatiság, néha a szójáték szintjén. De egyetlen-segei ellenére ez a „kibeszélt fájdalom“ szép és szenvedélyes vallomás egy olyan világról, amelyben: „olyan egyszerű minden / hogy ki sem lehet bírni / csak magyarázni —“. (Kriterion, 1972.)

KÁSZONI ZOLTÁN: Akvarisztika. — „Fecskenedző pontylazac“ és „üstökősfarkú aranyhal“ — már csak az ilyen virágos szakelnevezésekért is érdemes belenyitnunk a hazai magyar tudós szakkönyvébe, de akad a munka közel 300 lapján más is: házi természet-tudomány és esztétikum mindazoknak, akik szívesen kutatják és szemlélik az élet vagy a formák, színek, mozgások titkát egy kis akvárium üvegfalai közt. Fotszintézis, az anyag és energia körforgása a vízben, növények és halak szimbiózisa, a tenyésztés technikája olyan problémákkal, mint a hal-szülők kannibalizmusa, ikrázás és elevenyszülés, az ivadékok kiválogatása és a genetikai típusulajdonságok megőrzése, vegyszeres halfürösztés (ez is van!), az akvarista halgyógyásztára — csupa olyan biológiai fogalom, melynek elsajátításáért akár iskolásként is érdemes volna e könyv tanácsait elfogadni, és hozzálátni egy-néhány „zan-

TEKA

zibári tarkacsuka“ vagy „vitortlás fogasponty“ beszerzéséhez. A bizarrnak tetsző, de kétségtelenül hasznos kötetet rajzos és színes ábrák gazdagítják. A borító Victor Baitáteanu munkája. (*Tudományos Könyvkiadó, 1972.*)

GALSAI PONGRÁC: Csortos Gyula. — A nagy népszerűségnek örvendő „Arcok és vallomások“-sorozat ezúttal a magyar színháztörténet egyik színészsenijét mutatja be. A szerző, jól ismert színházi szakíró, pletykák és anekdoták szövevényéből igyekszik kihámozni és a maga valóságos mivoltában megmutatni Csortos Gyulát, a forró színpadi sikerek és óriási botrányok hősét. Feleleveníti felejthetetlen alakításait, a Lucifert, Liliomot, Volponét, Shylockot, Asztrov doktort, és a sor még hosszan folytatódik, hiszen Csortos, kora más vezető színészéhez hasonlóan, rengeteget játszott, komikus szerepeket is, a bulvárdaraboktól egészen a klasszikus vígjátékokig. A képekkel gazdagon illusztrált könyv arra törekszik, hogy retusmentes, hű képet adjon erről az ellentmondásos, szélsőleges, izgalmas egyéniségről, akiről Kosztolányi így nyilatkozott: „Az Isten kanárit, nyulat, oroszlánt teremt. S nyilván nekünk, embereknek is egy-egy szerepet szán, amikor a világra születünk. Csortost az Isten is komédiásnak teremtette, nagy művészek.“ (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972.*)

H. B. STENDHAL: A romantika születése. — „A művészekhez az érzelmeken át vezet az út“ — ezt a programját a regényíró képzőművészeti tanulmányaiban is érvényesítette. A romantika hozzásegít, hogy átlépünk a művészetek közötti hagyományos határokon, s eljussunk a „modern eszményi szép“-hez, mely bensőséges kapcsolatot tár fel az

mennyire is szükséavú — a legszínporkázóbb elme-futtatásokat is képes ellensúlyozni, mert az író lépten-nyomon érezteti az ösztön súlyát és nyűgét. Még a leggondosabban megkomponált, a legfinomabban megírt gondolat is csak fellélegzés, menekülés a tehertől. Ebből is kitűnik, hogy Vári fölösleges terheket nem vállal magára, megelégszik annyival, amennyit kapott. Mert elég sokat kapott. A ciklus egyik nagy erénye, hogy nem manipulál a kamaszkor bájaival; valahogy úgy viszonyul hozzá, mint apa a gyerekéhez: megértő szigorúsággal, gyöngéd elnézéssel. Az már más kérdés, hogy a viszony alighanem fordított, mert feltehetőleg őt is a gyermek- és kamaszkor tette íróvá. „En úgy vagyok ezzel a dologgal, hogy ha meg tudok vigasztalni valakit, mindig erősebbnek érzem magamat. És rengeteg emberrel beszélgetek. A téglagyári kapus is nekem mesélte el a bánatát, és azt mondta, hogy Demeter előtt hallgassak, mert az egy gonosz ember. En sem vagyok egészen jó, mert Lidit rengeteget bosszantom, és sértegetem. Igaz, ő az anyámról beszélt csúnyán, aki már nincs is, csak bennem él.“

A második rész, „A zongora árverése“ darabjai inkább szavakba öntött, prózai capricciók. Csupa halk, finom, olykor derűs, alattomos átéjtés. Játék. Van valami kajánság abban, ahogy Vári Attila használhatatlannak ígérkező témákat vagy témává kerekített spontán szövegményeket csiszolt, sokszor meghökkentően zenei előadásában tár elénk. A téma észrevétlenül lopakodik be a szavak közé. A szavak pedig észrevétlenül siklanak ki az ujjaink közül. Vári Attilának — el kell ismernünk — kitűnő az arányérzéke. A derű a fanyarság, a líra a groteszk, a látomás a valóság szűrőin keresztül csapódik le a szépség túlvilági birodalma utáni áhítat, a vonzódások és taszítások öröknek ígérkező játékában. Ezek a feszes, csapongó bagatellek sokszor nyomon alig követhető módon szerelnek érvényt önnön létük igazolásának. Az *Este* érzéki, édes rezignáltságba fulladó bája, *A zongora árverése*, *A Csendélet*, *A Napkelte előtt*, *A Sárkányölő* Gerzson klasszikus mesei hangvétele, *az Erdélyi tél*, *a Kisasszony hava*, *a Holdtölte napfogyatkozással* felfokozott líraisága, *az Átváltozás* fanyar fordulatai ugyanabban a kötetben, ihletett hangnemben szabadítanak fel rég eltemetett képeket, gondolatokat. Mert a fantázia nosztalgiája végül is hirtelen, váratlanul csatornába kényszerül: „Hold, te lobogó asszonyszem, Hold, te fölébem tenyerelő tanú, ezüstözd bé a házakat a fészkelődő éjszakában, s ne hagyj, hogy visszatérjek, mert nem akarok örökké csalódní.“

Falum, te közmondásokban tobzódó, te örök csárdást táncoló falum, ne engedj hozzád mennem, mert azt mondják, poros vagy, lusta vagy, s én nem akarok örökké csalódní.“

És hallgassunk csak bele a „Vásárhelyi elégiák“-ba. Magyarázatot nem tűró íróniával vallanak: „...mert mikor másodjára fogta el Titok bácsi, hogy ne szökhessen el a Kofa-közben, kint hagyta, s ő ment be Tornynosnéhoz flekkenért, mert nálunk nem ember az, aki nem eszi meg a kéttényérnyi fa-

tányérost. Ezért követelek szobrot neki. Méltán megérdemelné egy olyan városban, ahonnan elszaladtak meghalni a nagyok. Mert ő ott maradt...“ (*Az őrmester*) „A vásárhelyi várfal azért hullámos, hogy a törökök kapjanak tengeri betegséget. Végeztem, hatszáz.“ (*Bodor-pletyka*) „Egymásba gabalyodtak a felhők, s már nem voltak annyira vészajtóslóak, mint a zivatar alatt. A temetkezési hivatal előtt öregek böngésztek a gyászjelentéseket. A Súrlott Grádics felől flekkenszagot hozott az utcákat sepregető légvonat.“ (*Tragédiák embere*)

Vári Attila boccacciói pletykaéhséggel parodizálja a pletykát, érdekfeszítő semmitmondással, mellébeszéléssel megtűzdelve. Nekiilendülő költői fantáziával tereli el figyelmünket a flekkenről, miközben a flekkenről beszél — és szándékosan odaégeti. Nyegleségét a szellemnyomorító kishitűség gyűlöletével indokolja, nyegleségét ugyanakkor feledtetni a mese, gyűlöletét pedig a megértésig fojtozza éleslátása.

A könyv legértékesebb darabja mégis kétségkívül a *Casanova*. Nemcsak azért, mert két, teljességgel különböző világban jeleníti meg ugyanazt az embert, de túlaradó fantáziával hívja fel a figyelmet a körülmények pokolian befolyásos szerepére, az ember „fogaskerek“-voltára a személyes és a társadalmi kapcsolatokban, a megértésre vágyó kompromisszumokra, a mit sem számító kompromisszumokra, ha az ember végül is megmarad annak, aki: igazságra, szerelemre, megértésre szomjas keresőnek, vagy saját bukásával szolgál másoknak figyelmeztetésként. Casanova, a legenda híru, művelt, ravasz, érzékeny és gyarló kalandor életfaló töprengőként jelenik meg Vári elképzelésében, és így gondolkozik: „— Uram — mondta Casanova, s a kalmár felé nézett —, akikről meséltél, a fél-szemű és félkezü emberek minden bizonnyal élnek, de mert semmi sem érték szemükben az életen kívül, azért csak dolgozni tudnak, alkotni soha. Egyformák mind, nem él bennük a becsvágy, hogy kiválni, többet adni, mint a többiek. Értelmetlen világ, olyan, mint az örökmozgó, mely energiát sem ad és nem kíván. Haszontalan tehát, mint ahogy azzá válna földünk is, ha nem vágyódnánk más bolygókra menni, ha csak születnénk, meghalnánk, és nem hinnénk, hogy az örök körforgásban minden halál egy kezdetet jelent.“

Hiszékenysége, ámulatának, csodálatának rabja, a szépséget és a fenséget szószerint értelmező ember végül az árulásnál köt ki, fáradtan, fásultan, tudomásul alig véve elszemélytelenedését, megsemmisülését abban a pillanatban, amikor fizikai létét menti. A „nemes kalandor“ rajza jól meghatározott ballisztikus pályán mozog, értékét fokozza a hiteles hangnem, és talán benne ötvöződik a leg-hathatósabban Vári Attila írásművészetének minden jótulajdonsága: élénk mesélőkészsége, gondos nyelvezete, hite és írói ereje.

Soltész József

emberi szenvedélyek és a természet erői között. A főleg Michelangelót elemző *Histoire de la peinture en Italie*-t a festészet első romantikus kiáltványának tartják; a többi tanulmány a kortársak — David, Canova, Delacroix és mások — munkásságával foglalkozik. E művészeti tárgyú írások nem annyira szakítelek, mint inkább irodalmi jellegű írások, de a művészekre nagy hatást gyakoroltak. A kötet életrajzi adatokat, jegyzeteket, bibliográfiát és művészeti reprodukciókat is közöl. Az eredetileg a párizsi Hermann kiadónál megjelent válogatás francia címe *Du romantisme dans les arts*, fordította Pödör László. (*Corvina*, 1972.)

Blok válogatott művei. — Alekszandr Blok műveinek igényes, méltó kiadásával régi adósságot törleszt a magyar könyvkiadás. A gyűjteményes kötetben ízelítőt kapunk az avantgarde költő, a kevésbé ismert drámaíró, a kritikus és a tanulmányíró Blok munkásságából. Mindezeket szervesen egészíti ki az *Önéletrajz*, a naplórészletek és a levelek. Különösen az utóbbiakon látszik, hogy a kötet válogatója, Pór Judit, igyekezett a „kócosabb“ Blokot elélni tárnai, a költő minden időközön át világitó fiatalosságát, varázsának egyik igen jelentős összetevőjét. A kötet fordítói között jólismert neveket fedezhetünk fel (a verseket Lator László fordította), olyan tolmácsolókat, akik jelentős mértékben hozzájárultak, hogy a magyar olvasó is élvezhesse ennek a költőseninek a művészetét. Hasznos ez a könyv azért is, mert most már a magyar olvasó nagyobb ismeretanyag birtokában követheti a Blok alakja körül kibontakozó vitákat. (*Európa*, 1972.)